
Vaishnavadarshanam A Brief Study of Vaishnava Doctrine

వైష్ణవదర్శనానాం దిజ్ఞాత్తపరిశీలనమ్ ౨

Document Information

Text title : Vaishnava Darshanam, a brief study 2

File name : vaiShNavadarshanam.itx

Category : misc, article, pradIptakumArananda

Location : doc_z_misc_general

Author : (Copyright) Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orissa pknanda65 at gmail.com

Transliterated by : Pradipta Kumar Nanda pknanda65 at gmail.com

Proofread by : Pradipta Kumar Nanda

Acknowledge-Permission: (Copyright) Pradipta Kumar Nanda

Latest update : June 27, 2022

Send corrections to : sanskrit@cheerful.com

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

November 5, 2022

sanskritdocuments.org

వైష్ణవదర్శనానాం దిజ్ఞాత్రపరిశీలనమ్ ౨

లేఖకః - నన్దప్రదీప్తకుమారః

విభాగముఖ్య ఉపాచార్యః సర్వదర్శనవిభాగః

శ్రీజగన్నాథసంస్కృతవిశ్వవిద్యాలయః, శ్రీవిహారః, పురీ
శోధసారః-

అస్మాకం సురభారతీ సంస్కృతభాషా అతీవ మధురా, భావగమ్భీరా, సరలా, సర్వాంగపూర్ణా సర్వాసాం భాషాణాం జననీతి నిర్వివాదమేవ । అస్యాం భాషాయాముపనివద్ధాః సర్వా ఆర్యసంస్కృతయః సర్వజ్ఞానపరంపరా ఇతి సర్వే విద్యత్కల్పజ్ఞా సీక్తుర్వన్తి । సంస్కృతభాషాయాం వైదికజ్ఞానపరంపరా, వేదాంగజ్ఞానపరంపరా, శ్రౌతజ్ఞానపరంపరా, స్మార్తజ్ఞానపరంపరా, ధర్మశాస్త్రజ్ఞానపరంపరా, పౌరాణికజ్ఞానపరంపరా, దార్శనికజ్ఞానపరంపరా, సాహిత్యజ్ఞానపరంపరా, సామాజికజ్ఞానపరంపరా, భౌతికజ్ఞానపరంపరా, వైజ్ఞానికజ్ఞానపరంపరా, ఐతిహాసికజ్ఞానపరంపరా, వైతికజ్ఞానపరంపరా, మనోవైజ్ఞానికజ్ఞానపరంపరాదయః అన్యే బహుపరంపరా దరీదృశ్యన్తే । తేషు తేషు పరాంపరాతః సారభూతా కాచిద్దార్శనికపరంపరా వరీవర్తి । తాసు దార్శనికపరంపరాసు భక్తివాదీయా-వైష్ణవీయ-ధారావిషయే కిమపి సంక్షిప్తతథ్యం ప్రకాశయామితి మే మతిః । సర్వాదౌ దర్శనశబ్దార్థో వివక్ష్యతే ।

దర్శనమ్

“దృశిర్ ప్రేక్షణే” ఇత్యస్మాద్ధాతోరనుబన్ధలోపే “ల్యుట్ చ” (౧) “కరణాధికరణయోశ్చ” (౨) ఇత్యాభ్యాం సూత్రాభ్యాం కరణే భావే చ ల్యుటి “యువోరనాకౌ” (౩) ఇత్యనాదేశే “కృత్తద్ధితసమాసాశ్చ” (౪) ఇతి ప్రాతిపదికత్వాత్ సు ప్రత్యయే “అతోఽమ్” (౫) ఇత్యనేన సోరమి “దర్శనమ్” ఇతి పదం నిష్పద్యతే । తత్ర దర్శనీయం వస్తు సంసారః ఆత్మతత్త్వఞ్చ । అపరపక్షే దృశ్యమానస్య సంసారస్య కిం తావత్తాత్త్వికస్వరూపమితి దర్శనశబ్దార్థో బోధ్యః । యద్వా సంసారే కోఽహం కుతః ఆయాతః దేహపాతే కుత్ర గచ్ఛామి కిమధునా మమ కార్యమిత్యాదీని సర్వాణి ఆత్మసాక్షాత్కారరూపం దర్శనమితి వివక్ష్యన్తే మనిషిణః । “ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మన్తవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యః” (౬) ఇత్యత్ర దృశ్యతే జ్ఞాయతే పరమతత్త్వమత్ర ముఖ్యతయాఽభిప్రేయతే దర్శనశబ్దేన ।

తద్దర్శనం ద్వివిధమ్ । ఆస్తికనాస్తికభేదేన । అస్తి పరలోకే ఈశ్వరే వేదే చ మతిర్యస్య
స ఆస్తికః । తద్విపరితో నాస్తికః । న్యాయ-వైశేషిక-సాంఖ్య-యోగ-వేదాంత-మీమాంసాః
షడాస్తికాః స్వీకృతాః । బౌద్ధ-జైన-చార్వాకాః షడ్ నాస్తికాశ్చ విఖ్యాతాః ।
విషయోపక్రమః

సర్వాంతర్యామినోఽఖిలలోకాధిష్ఠాతురానందకన్దస్య సచ్చిదానన్దస్య సర్వేశ్వరస్య
శ్రీజగన్నాథస్య శ్రీహరేః సత్తామధిగన్తుం యద్యపి అజన్రపన్థా స్థిరీక్రియతే విద్వద్భిన్నథాపి
అనపాయన్యా భక్త్యా భక్తః । అచిరమేవానన్దఘనం భగవన్తముపలభ్య కృతకృత్యో
జాయతే । తథాహ శ్రుతిః- “విజ్ఞానఘనానన్దఘనాసచ్చిదానన్దైకరనే భక్తియోగే స తిష్ఠతి”
ఇతి । మోక్షసాధనోపాయేషు ప్రసిద్ధేషు యోగజ్ఞానకర్మభక్తిషు భక్తిరేవ సర్వశ్రేష్ఠా
ప్రతిపాదితా । స్పృతిరపి- సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ । అహం
త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచ ॥ (భగవద్గీతా-౧౮/౬౬) ఇత్యత్ర
త్వాం నిశ్చింతబుద్ధిమన్తం సర్వపాపేభ్యః సర్వధర్మాధర్మరూపబన్ధనేభ్యోఽహం నూనం
మోక్షయిష్యామీతి అర్జునం ప్రతి భగవతః సముపదేశః స్పష్టః । ఈశ్వరదర్శనహేతోః
భక్తిరత్యావశ్యకీ । మన్దమతీనామత్యల్పశక్తీనామల్పాయుషాం చ మనుష్యాణాం మనసః
ప్రసాదాయ చిత్తప్రశాన్తయే పరమానన్దప్రాప్తయే భక్తిరహితః కశ్చన సుగమో మార్గో
నాస్తి । సుతరాం సర్వసాధనసహజా సమర్పణాత్మికా భక్తిర్గరియసీ వరీయసీ చ
। తథా హి భగవతా వాసుదేవేన- మాం చ యో వ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే
। స గుణాన్ సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥ అపి చ తత్ర- భక్త్యా
మామభిజానాతి యావాన్ యశ్చాస్మి తత్త్వతః । తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే
తదనన్తరమ్ ॥ (భగవద్గీతా ౧౪/౨౬, ౧౮/౫౫) ఇతి భగవదనుగ్రహద్వారా ఏవ
సకలపురుషార్థసిద్ధిర్యస్మాత్ తస్మాత్ కర్మయోగో ధ్యానయోగో జ్ఞానయోగో వా
అన్యో వా యః కశ్చిత్ స సర్వోఽపి భక్తిద్వారేణైవార్థకరో భవేన్నాన్యథా । ఇత్యత్ర
కర్మయోగ-ధ్యానయోగయోః రహస్యం భక్తియోగోక్తః । శ్రీమద్భాగవతం తు శ్రీకృష్ణ-
పరబ్రహ్మణోరభేదో మనుతే । బ్రహ్మసూత్రేషు ప్రతిపాదితం బ్రహ్మ శ్రీమద్భగవద్గీతాయాం
వర్ణితః పురుషోత్తమః శ్రీమద్భాగవతే చిత్రితః శ్రీకృష్ణశ్రేష్ఠి భిన్నాః ప్రతీయమానా సన్తోఽపి
త్రయో వస్తుతః ఏకమేవ తత్త్వమాస్తే । యచ్ఛోక్తం భాగవతే- వదన్తి తత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం
యజ్ఞానమద్వయమ్ । బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి కథ్యతే ॥ (౧/౨/౧౧)
ఔపనిషదా అద్వైతవాదినో ముఖ్యతత్త్వం బ్రహ్మరూపేణ కథయన్తి । యోగవిశారదాస్తు
పరమాత్మశబ్దేన పరిచిన్వన్తి । భక్తాస్తు సచ్చిదానన్దస్వరూపం తత్త్వం భగవానితి గాయన్తి
। భక్తానాం మతానుసారం వాసుదేవ-జగన్నాథ-నాయాయణ-శ్రీకృష్ణ-గోవిన్దప్రభృతీని
నామాని పర్యాయవాచకాని భవన్తి నాన్యథా । యద్యపి పరమార్థజ్ఞానేన జీవ-

భగవతోరభేదస్తథాపి వ్యవహారదృశా భేద ఏవేతి నిశ్చప్రచమ్ । జీవః సేవకో మాయాయుక్తో
 భగవాన్ సేవ్యో మాయాముక్త ఇత్యనయోః మహాన్ భేదః । భక్తః కదాపి ముక్తిర్నేచ్యుతి
 । భక్తస్య కృతే ముక్తేరపేక్షయా భక్తేరేవ ప్రాధాన్యమితి వైష్ణవీయసిద్ధాంతః । యచ్ఛక్తం
 భాగవతే- సాలోక్యసార్థిసామీప్యసారూప్యైకత్వమప్యతః । దీయమానం న గృహ్లాన్తి వినా
 మత్సేవనం జనాః ॥ (భా౦౩/౨౯/౨౩) భగవత్సేవా వ్యతిరిక్తం ముక్తిమపి తుచ్ఛమితి
 మన్యమానస్య భక్తస్య కృతే నూనమేతాదృశో భక్తియోగః పరమపురుషార్థో వరీవర్తి ।
 ఏతస్మాత్కారణాత్ భక్తిమతసమర్థినానాం వైష్ణవానాం మతాని సంప్రతి ప్రవేదయిష్యామి ।
 వైష్ణవలక్షణమ్-

తత్ర నారదపాంచురాత్రాది ఆగమోక్తవిధినా విష్ణుమన్తగ్రహితారో వైష్ణవాః । విష్ణుపూజనరతాః
 । తే చ రామకృష్ణనారాయణవిష్ణాద్విదిశబ్రహ్మసమర్చయన్తః నామరూపచిన్తనపరాయణా
 భవన్తి । వైష్ణవలక్షణం తు -

“పరమాపదమాపన్నో హర్షే వా సముపస్థితే ।

వైకాదశీం త్యేజేద్యస్తు యస్య దీక్షాస్తి వైష్ణవీ ॥

విష్ణ్వర్చితాఖిలచారః స హి వైష్ణవ ఉచ్యతే ॥(౭) ఇతి । షడ్ విధా వైష్ణవా విద్యన్తే
 । తేషు ద్వైతవాదిమధ్వాచార్యస్య ఆద్యః । అనేన పూర్ణప్రజ్ఞ భాష్యం విహితమ్ ।
 ద్వితీయో వేదాన్తపారిజాతసారభకర్తా నిమ్బూర్కాచార్యో ద్వైతాఽద్వైతసమర్థకః ।
 తృతీయో విశిష్టాద్వైతవాదీ రామానుజాచార్యః శ్రీభాష్యకర్తా । చతుర్థ అణుభాష్యకర్తా
 వల్లభాచార్యః శుద్ధాద్వైతవాదీ । పంచమ ఔపాధిక భేదాభేదవాదీ భాస్కరాచార్యః
 భాస్కరభాష్యకర్తా । షష్ఠః శ్రీచైతన్యమహాప్రభుః । అచిన్త్యభేదాభేదసమర్థకః । ఆత్ర
 బలదేవవిద్యాభూషణస్య గోవిన్దభాష్యం ప్రసిద్ధమ్ । ఏతేషాం మతాని ప్రదర్శ్యన్తే క్రమశః ।
 పాంచురాత్రమతమ్-

తత్రాదౌ పాంచురాత్రే బ్రహ్మణో నారాయణస్య సగుణనిర్గుణభేదేన రూపద్వయం
 ప్రసిద్ధమ్ । జ్ఞాన-శక్తి-ఐశ్వర్య-బల-బీర్య-తేజాంసి షడ్గుణాః । తద్గుణవిగ్రహవాన్
 వాసుదేవః । లక్ష్మీః భగవత ఆత్మభూతా శక్తిః । సృష్ట్యాఽరమ్భే క్రియాశక్తి-
 భూతిశక్తిభేదాభ్యాం ద్విధా విభక్తా । జగదుత్పాదనాత్మకః సంకల్పః క్రియాశక్తిరితి
 పరిచితా । జగద్రూపేణ పరిణతిర్హి భూతిశక్తిరిత్యుచ్యతే । యచ్ఛక్తమ్-
 క్రియాఖ్యో యోఽయమున్నేషః స భూతిపరివర్తకః ।

లక్ష్మీమయః ప్రాణరూపో విష్ణోః సంకల్ప ఉచ్యతే ॥(౮) ఇతి । లక్ష్మ్యో అనుగ్రహేణ
 విశ్వసృష్టిర్ణాయతే । పాంచురాత్ర మతేన వ్యూహ-విభవ-అర్చన-అర్చన-అన్తర్యామి భేదేన

చత్వార అవతారాః । వాసుదేవాత్సంకర్షణః । సంకర్షణాత్ప్రద్యుమ్నః । ప్రద్యుమ్నాత్
అనిరుద్ధ ఇతి చత్వారో వ్యూహాః । భాగవతే౭పి వ్యూహో ఉక్తః । యదుక్తమ్-
నమస్తే వాసుదేవాయ నమః సంకర్షణాయ చ ।

ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయ సాత్వతాం పతయే నమః ॥ (౯) ఇతి పాఞ్చరాత్రపరంపరా
ధార్మికవికాశరూపేణ ప్రస్తుతా సతి వైష్ణవపురాణేషు దరీద్రశ్యతే । నిష్కామకర్మణా
భగవతి భక్తిర్ణాయతే । భక్త్యా భగవచ్ఛరణాగతిరూపా బ్రహ్మభావాపత్తిర్మోక్షః । తదర్థం
భగవదారాధనం సర్వశ్రేష్ఠమితి నిశ్చప్రచమ్ (౧౦) । ప్రత్యపాది భగవతా వ్యాసేన-
సమారాధ్యైవ గోవిందం గతా ముక్తిం మహర్షయః ।
తస్మాద్భజ హృషీకేశం కృష్ణం దేవకీనందనమ్ ॥

తద్బ్రహ్మ పరమం ప్రోక్తం తద్దామ పరమం పదమ్ ।
తద్ గత్వా కాలవిషయాద్ విముక్తా మోక్షమాశ్రితాః ॥ (౧౧) ఇతి ।
మధ్వమతమ్-

ఆనందతీర్థనామా మధ్వాచార్యోస్య ద్వైతవాదస్య ప్రధానః । తేన ఉపనిషదాం బ్రహ్మసూత్రస్య
చ ఆఖ్యాయేన యన్మతం ప్రతిష్ఠాపితం తదేవ మాధ్వమతం మాధ్వదర్శనం మాధ్వవేదాంతో
వా వ్యవహాయతే । విష్ణు ఈశ్వరః, లక్ష్మీః ఈశ్వరస్య శక్తిః, విష్ణుః అప్రాకృతేన
నిత్యదేహేన నిరంతరం యుక్తః అనంతకల్యాణాదిగుణైః సుసంపన్నః సర్వజ్ఞః సర్వకర్తా
సర్వవ్యాపకః పరమకృపాలుశ్చ భవతి । భక్తానామనుగ్రహాయ సంసారత్రాణాయ చ స
మత్యాద్యవతారాన్ గృహ్లాతి । జీవః ప్రకృతిశ్చ చత్వారో ముఖ్యాః పరస్పరభిన్నాః
పదార్థాః స్వీకృతాః । తన్నయే జీవేశ్వరయోరశేషపార్థక్యం స్వీకృతమ్ । జీవ అజ్ఞః
స్వకర్మానురూపం సంసరణశీలః సర్వదా పరమేశ్వరాధీన ఉపాసకః సేవకో భక్తశ్చ
। బ్రహ్మ ఉపాస్యం సేవ్యం పూజనీయం చ । అనయోర్మధ్యే ఐక్యం నాస్తి । తత్ర
ద్రవ్యగుణకర్మసామాన్యవిశేషవిశిష్టాంశికత్తిసాహచర్యాభావాః దశపదార్థాః స్వీకృతాః ।
ద్రవ్యాణి వింశతినంఖ్యకాని । పరమాత్మా భగవాన్ విష్ణురేవ । లక్ష్మీః భగవతః శక్తిః ।
జీవా అనుచరా అజ్ఞానదుఃఖదుఃఖితాః । ఏతత్సర్వం- శ్రీమన్మధ్వమతే హరిః పరతరః
సత్యం జగత్తత్త్వతో

భేదాః జీవగణాః హరేరనుచరా నీచోచ్ఛభావం గతాః ।
ముక్తిర్నైజసుఖానుభూతిరమలా భక్తిశ్చ తత్సాధనం

అజ్ఞాదిత్రితయం ప్రమాణమఖిలామ్నాయైకవేదో హరిః ॥ (౧౨) ఇతి వ్యాసతీర్థేన
మధ్వమతం సంకీర్తితమ్ । భగవతో విష్ణోః విగ్రహే అన్తః ప్రవిశ్య తదీయేన అప్రాకృతేన
దేహేన ఆనందస్యానుభవో ముక్తిః । ఏషా భగవత్సాన్నిధ్యరూపా సాలోక్య- సామీప్య-

సారూప్యరూపేణ క్రమేణ లభ్యా | సాలోక్యాదికం చ అర్చిరాదిమార్గేణ ప్రాప్తమ్, స
 చ ప్రాకృతదేహతో జీవస్య ఉత్కాన్తిన్యా లభ్యః | ఉత్కాన్తిశ్చ కర్మక్షయసాధ్య
 | కర్మక్షయశ్చ భగవదనుగ్రహేణ ప్రాప్యః | స చ వేదవిహితకర్మణామనుష్ఠానేన
 భగవత్స్వరూపజ్ఞానేన చ భగవదభ్యక్త్యా సాధ్యః | (౧౩) ఇతి |
 నిమార్బర్కమతమ్-

కదాచిద్ ద్వైతాద్వైతవాదీ నిమార్బర్కాచార్యః | తన్నయే బ్రహ్మ సగుణం నిర్గుణం
 చేత్యస్మిన్నర్థే ద్వైతాద్వైతవాదః | జీవబ్రహ్మణో భేదా అభేదా వేత్యస్మిన్నక్షే
 తు ద్వైతాద్వైతౌ భేదాభేదవాదౌ వా స్వీకృతౌ | (౧౪) ఆత్మానాత్యకభేదేన
 తత్త్వం ద్వివిధమ్ | ఆత్మా జీవాత్మపరమాత్మభేదేన ద్వివిధౌ | జీవో జ్ఞానవాన్
 జ్ఞాతృత్వాదిధర్మాధారరూపః | అణుః పరతన్త్రః ప్రతిశరీరం భిన్నో బద్ధమోక్షయుక్త
 ఇతి వదన్తి | ప్రకృతిపురుషకాలకర్మణాం నియన్తా పరంబ్రహ్మ వాసుదేవః శ్రీకృష్ణః |
 తస్య హరిరితి నామాన్తరం విద్యతే | జీవేశ్వరయోరంశాశిభావసమ్బంధః స్థిరీకృతః |
 ప్రకృతిస్తత్కార్యదేహాదికమనాత్మతత్త్వమ్ | తదుక్తమ్-
 జ్ఞానస్వరూపం చ హరేరధీనం శరీరసంయోగవియోగయోగ్యమ్ |

అణుం హి జీవం ప్రతిదేహభిన్నం జ్ఞాతృత్వవన్తం యదనన్తమాహుః || (౧౫) ఇతి | ముక్తౌ
 శ్రీకృష్ణపదసేవనం వినా అన్యత్ సాధనం నాస్తి | “తస్మాత్ కృష్ణ పరో దేవః తం ధ్యాయేత్
 | తం రసేత్ తం భజేత్ తం యజేత్ ఓం తత్సదితి |” (౧౬) రాధా శ్రీకృష్ణస్యాహ్లాదినీ శక్తిః
 సర్వేశ్వరీ | రాధాకృష్ణయోర్మధ్యే విమృప్రతివిమృభావః స్వీకృతః | తథా హి భాగవతే-
 రేమే రమేశౌ వ్రజసున్దరిభిర్యథార్భకః స్వప్రతివిమృప్తిభ్రమః | (౧౭) ఇతి | అపి చాత్ర-
 కృత్వా తావన్తమాత్మానం యావతీ గోపయోషితః |

రేమే చ భగవాన్స్తాభిరాత్మారామోఽపి లీలయా || (౧౮) ఇతి జీవస్య భగవద్భావాపత్తిః
 ముక్తిః | భగవద్భావాపత్తిర్నామ జగత్కర్తృత్వవ్యతిరీక్తానాం భగవతో ధర్మాణామవాప్తిః
 | ఏతత్సిద్ధిః ప్రేమాపరపర్యాయయా రాగాత్మిక్యా భగవతో భక్త్యా సంజాయతే | సా
 చ భగవతః కృపయా నిష్కామకర్మపూర్వీకాయ శరణాగత్యా హి స్వయంసంపూర్ణా
 జాయతే |

రామానుజమతమ్-

విశిష్టాద్వైతవాదీ రామానుజాచార్యః శ్రీవైష్ణవసంప్రదాయస్య ప్రాథమ్యేన ప్రథితో
 మహాన్ దార్శనికో మనీషీ | తేన బ్రహ్మసూత్రస్య ఉపనిషదాం చ విశిష్టాద్వైతపరం
 వ్యాఖ్యానముపస్థాప్య విశిష్టాద్వైతదర్శనస్య మహతీ ప్రచేష్టా ప్రతిష్ఠాపితా | విశిష్టం చ
 విశిష్టం చ విశిష్టే విశిష్టయోః స్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మణః సూక్ష్మచిద్విశిష్టబ్రహ్మణ్నాన్యైతం

భేదభావ ఐక్యమితి విశిష్టాద్వైతమ్ | అత్ర త్రయః పదార్థా వివేచితాః చిదచిదీశ్వరభేదాత్
 | చిదత్ర జీవాత్మానో బహవః | అచిత్తుజడరూపం జగత్ | సకలకల్యాణకరః
 కరుణావరుణాలయః సర్వజ్ఞః సర్వశక్తిమాన్ స్వయంప్రకాశః జగత్ప్రభుః
 శ్రీమన్నారాయణోఽద్వితీయశ్చేతనః సాధ్యః ఈశ్వరో జీవం జడం జగచ్ఛ వ్యాప్నోతి
 | స చ తయోః జీవజడయోరన్యః స్థిత్యా తయోర్నియామకత్వాత్ అన్తర్వామీతి
 వ్యపదిశ్యతే | జీవో జగచ్ఛ ఈశ్వరస్య దేహౌ | ఈశ్వరః కదాపి తాభ్యాం
 శూన్యో న భవతి | చతుర్థశబ్రహ్మణ్ణా అనన్తజీవాశ్చ తచ్ఛరీరమ్ | సాధ్యసిద్ధ్యర్థం
 న జ్ఞానం నాపి జ్ఞానకర్మసముచ్చయః కిన్తు భక్తిరేవ మాన్యా | రామానుజమతే
 వైకుణ్ఠలోకే భగవతః కింకరరూపేణ అవస్థానం కైవల్యమ్ | తత్ప్రాప్తిశ్చ జ్ఞానకర్మభ్యాం
 సాధ్యయా భగవత్ప్రపత్తిలక్షణయా భక్త్యా | భగవత్ప్రపత్తిశ్చ భగవతః శరణాగతిః
 | వేదవిహితకర్మణామనుష్ఠానేన చిత్తే నిష్కలుషే సతి బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా సముదేతి |
 తతః గురుప్రప్తిః | గురుపదేశేన చ జ్ఞానం ప్రకాశతే | తతః జ్ఞానకర్మణోరుభయోః
 సంపన్నత్వే భగవత్ప్రపత్తిలక్షణా భక్తిర్జాయతే | భక్తిపూర్ణచేతస్కం జీవం భగవాన్
 అనుగృహ్ణోతి తద్వశాశ్చ జీవస్య భగవతోఽపరోక్షానుభవో జాయతే | తతః ముక్తిరితి |
 వల్లభమతమ్-

పుష్టిమార్గప్రవర్తకో వల్లభ అణుభాష్యకర్తా శుద్ధాద్వైతవాదీ | తన్మతానుసారం-”
 వేదాః శ్రీకృష్ణవాక్యాని వ్యాససూత్రాణి చైవ హి | సమాధిభాషా వ్యాసస్య ప్రమాణం
 తత్ చతుష్టయమ్ || ” (౧౯) ఇతి కర్తృత్వ భోక్తృత్వత్వాత్ భగవాన్ శ్రీకృష్ణః
 ఏవ పరమాత్మా బ్రహ్మ | శ్చంగారరసప్రధానస్వరూపః | జీవ అణుః |
 బ్రహ్మణోఽశః | జీవస్య భగవద్ధర్మాణాం తిరోభావ ఏవ జీవభావః | జగదిదం తతో
 భేదమాపన్నం తస్యైవ లీలామాత్రం శాశ్వతమ్ | సాధనం జ్ఞానభక్తిరూపముక్తమ్ |
 శ్రవణమననోపాసనాదిభిః పాపక్షయే సతి భగవత్ప్రేమోత్పత్తిస్తతో ముక్తిరిత్యుచ్యతే
 | భక్తిశ్చ ద్విధా మర్యాదాభక్తిః పుష్టిభక్తిశ్చ | మర్యాదానామ శాస్త్రవర్ణితా పద్ధతిః
 పరమాత్మనః చరణారవిన్దమకర్తవ్యమిన్ద్రాయమానత్వప్రధానా | పుష్టిభక్తిశ్చ సతతం
 శ్రీకృష్ణముఖచంద్రచకోరాయమాణతా భగవత్ప్రీతిరూపా భగవదనుగ్రహసాధ్యా, ప్రథమా
 భగవత్సాయుజ్యజననీ ద్వితీయా చ జీవే భగవదభేదానుభవాభివ్యజ్ఞానీ ఉక్తా |
 చైతన్యమతమ్-

అసౌ చైతన్యమహాప్రభుః భగవత అవతారభూత ఇతి జీవగోస్వామినా భాగవతసన్దర్భే
 ఉక్తమ్ | తద్యథా-

అన్యః కృష్ణం బహిర్గౌరం దర్శితాంగాదివైభవమ్ |

కలౌ సంకీర్తనాదైః స్మః కృష్ణచైతన్యమాశ్రితాః ॥ (౨౦) ఇతి । స్వరూపాద్యభిన్నతేషు
 చిన్తయితుమశక్యత్వాద్ భేదః, భిన్నతేషు చిన్తయితుమశక్యత్వాద్ అభేదశ్చ ప్రతీయతే ।
 అనేన శక్తిశక్తిమతో భేదాభేదౌ అంగీకృతౌ । తౌ చ అచిన్త్యౌ । (౨౧) చైతన్యమహాప్రభుణా
 న కోఽపి గ్రన్థః లిఖితః । కేవలం “శిష్యాష్టకం” రచితవాసీతి కేచిద్వదన్తి । యద్యపి
 చైతన్యసంప్రదాయః మాధ్యమతస్య శాఖావిశేషస్తథాపి మాధ్యమత-చైతన్యమతయోః
 మహాన్ భేదః స్వీక్రియతే । చైతన్యమతస్య ప్రధానాచార్యః బలదేవవిద్యాభూషణః ।
 తేన బ్రహ్మసూత్రోపరి అచిన్త్యభేదాభేదమతీయం గోవిందభాష్యం విలిఖితమ్ । తన్నయే
 ఈశ్వర-జీవ-ప్రకృతి-కాల-కర్మాణి పశ్చాత్తత్వాని శ్రూయన్తే । ఈస్వరో విభుచైతన్యమ్
 నిత్యజ్ఞానాదిగుణకం శ్రీకృష్ణ ఏవ పరమోత్తమం వస్తు । జీవాత్మా అణుచైతన్యమ్ ।
 ఈశ్వరవన్నిత్యజ్ఞానాదిగుణవిశిష్టోఽస్మచ్ఛబ్దవాచ్యః । విశ్వం సత్యమ్ । జీవమాత్రో
 హారేర్దాసః । శ్రీకృష్ణస్య చరణలాభ ఏవ ముక్తిః । భక్తిరేవ ముక్తిప్రాప్తయే చరమసాధనమ్ ।
 యచోచ్ఛక్తమ్-

ఆరాధ్యో భగవాన్ వ్రజేశతనయస్తద్ధామవృన్దావనం
 రమ్యా కాచిదుపాసనా వ్రజవధూవర్గేణ యా కల్పితా ।
 శాత్రం భాగవతం ప్రమాణమమలం ప్రేమా పుమర్థో మహాన్

శ్రీచైతన్యమహాప్రభోర్మృతమిదం తత్రాదరో నః పరః ॥ (౨౨) ఇత్యత్ర శ్రీకృష్ణనేవా ఏవ
 ముక్తిరక్తా । యద్యపి కృష్ణనేవా సమయవిశేషే సంసారేఽపి కదాచిత్ కేషాంచిత్ సమ్భవతి
 పరం సా న ముక్తిః । కిన్తు బ్రహ్మాత్మభావప్రాప్తిపూర్వికా కృష్ణనేవైవ ముక్తిః ।

జగన్నాథదర్శనమ్-

వైష్ణవదర్శనేషు జగన్నాథదర్శనం స్వతన్త్రమ్ । తన్నయే శ్రీజగన్నాథ ఏవ
 సర్వవైష్ణవనామాధారపురుషః । స ఏవ భుక్తిముక్తిప్రదాతా । పరంబ్రహ్మస్వరూపః ।
 సర్వదర్శనాదర్శః భగవాన్ శ్రీజగన్నాథ ఏవ పరమేశ్వరః । యచోచ్ఛక్తమభియుక్తైః-
 “యద్బ్రుహ్మాతి నినాదితం హి పరమాఽద్వైతప్రియైః శాంకరైః
 విష్ణురైష్టవశేఖరైశ్చ భణితో మాద్వైస్తథా భాస్కరైః ।
 నిమ్బార్కైః ఖలు వల్లభైర్వ్రజసుతో రామశ్చ రామానుజైః

సోఽయం దారుమయః సుగోపలలితశ్చైతన్యకాన్తోఽవతు ॥ ” (౨౩) ఇతి ద్వైతాద్వైతీనాం
 సారభూతః సిద్ధాంతః దారుబ్రహ్మ నిశ్చితః స చ జగన్నాథ-బలభద్ర-సుభద్రా-సుదర్శనభేదేన
 చతుర్ధావిభక్తః । దారువిగ్రహాణాం నిర్మాణం భగవతా విష్ణునా సంపాదితమ్ । ఉక్తం చ-
 నిర్వహా స్వయం దేవః క్రమాత్పశ్చదశే దినే । చతుర్మూర్తిః స భగవాన్
 యథాపూర్వం మయోదితః ॥ (౨౪) ఇతి లక్షశాలగ్రామశిలాభిః పూర్ణే నానామణిమయే

కోటిసూర్యసమప్రభే దివ్యసింహాసనే(౨౫) ప్రణవాత్మికే(౨౬) ముఖ్యరూపేణ
చతుర్థామూర్తయః శోభన్తే । వస్తుతః శ్రీజగన్నాథ బలభద్రః సుభద్రా సుదర్శనః భుదేవీ
శ్రీదేవీ మాధవశ్చ ఏవం సర్వే మిలిత్యా సప్తథా మూర్తయ భవన్తి । ఏతేషాం ధ్యానాని
నీలాద్రిమహోదయే ఉక్తాని(౨౭) । తథాహి-

నీలజీమూతసంకాశః పద్మపత్రాయతేక్షణః ।
శోణాధరధరః శ్రీమాన్ భక్తానామభయంకరః ॥

బలభద్రస్తథా సప్తఫణావికటమస్తకః ।
కున్దేన్దుశంఖధవలః ప్రకాశోముఖజలోచనః ॥

గుప్తపాదకరామ్భోజః సముత్తలితసద్భుజః ।
భక్తానామవనాయైవ తథా భద్రాపి భద్రదా ॥

అధిలమ్పితహస్తాబ్జా కుంకుమాభా శుభాననా ।
సుదర్శనః స్తమ్భరూపీ బభూవ విజితేన్ద్రియః ॥

ప్రభోః స్వరూపమభజన్మాధవో హ్రాస్వరూపకః ।
లక్ష్మీశ్చతుర్భుజా విప్రా వరాభయధరా తదా ॥

తథైవ సాబ్జయుగలం ధారయన్తీ స్మితాననా ।
చతుర్గజకరోత్థిప్తసువర్ణకలసాకృతైః ॥

కృతాభిషేకా కమలా కమలాసనసంస్థితా ।
పద్మాసనాగతా దేవీ విశ్వధాత్రి తథా ద్విజాః ॥

జ్ఞానముద్రాం కరే దక్షే వామే చ చారుపంకజమ్ ।
ధారయన్తీ ధరాదేవీ ప్రకాశా ధవలాకృతిః ॥ ఇతి ।

కేవలం జగన్నాథమూర్తిస్వరూపం తు శ్రీజగన్నాథదర్శనే-
గోలాకారాక్షయుక్తా నిఖిలమణిమయీ హేమభూషాంగశోభా
శ్యామా కామాభిరామా స్వజనసహరతా ప్రేమధారావహస్తీ ।
యా సా సంసారసారా శ్రితజనవిషయా బ్రహ్మరూపా ప్రసన్నా
పాయాత్సంభ్రాన్తనీలాచలభువనసుఖా స్రగ్ధరా దారుమూర్తిః ॥(౨౮) ఇతి ।

త్రిమూర్తిస్వరూపం తత్ర-

స్వస్థా రామగదాగ్రజేన సమలంకారాయ దార్యాత్మనే
భేదాభేదవిధూతభోగపతయే శృంగారరాగాత్మనే ।
నీలాద్రౌ మణిమణ్డపే ప్రియపురీ-శ్రీమన్దిరస్వామినే

తస్మై ప్రాజ్ఞాలిరస్మి కృష్ణనిధయే రాధాప్రియజానయే || (౨౯) ఇతి

అసౌ మూలనారాయణః | స ఏవ శైవానాం ప్రియః శివః | గాణపత్యానాం గణపతిః |
సౌరాణాం సూర్య ఇతి నిశ్చితః | పఞ్చవింశతితత్త్వాని జగన్నాథవిగ్రహే సమ్మిలితాని
భవన్తి | అష్టాంగయోగసారో జగన్నాథః | న ద్రవ్యాదయః సప్తపదార్థా మోక్షప్రదాయకాః
| నాపి మోక్షే షోడశపదార్థజ్ఞానస్య కాచిదావశ్యకతా విద్యతే | మాయావాదిమతం
కుహకవద్ హేయమ్ | పాఞ్చరాత్రవ్యూహతీతః పరమేశ్వరో మహాకారుణికో దారుదేవః
సర్వతన్త్రలక్ష్యః | ఉక్తం చాత్ర శ్రీజగన్నాథదర్శనే -
వ్యూహతీతసమస్తదృశ్యపటలం తద్దారుదేహశ్రితః
సూక్ష్మస్థూలచతుష్టయైర్విలసితో వేదాంతసారోపమః |
నిత్యం తత్త్వమసి ప్రధానపురుషో మాయామయో నిర్ర

ఆస్తే మిష్టమహాప్రసాదజనకః కైవల్యదాతా హరిః || (౩౦) నిఃశ్రేయశబ్దసార్థకత్వం
పరమార్థతత్త్వం చ వాసుదేవాఖ్యం జగన్నాథశబ్దగోచరీభూతమ్ | తత్తు సాధ్యతత్త్వమితి
ప్రాచ్య భక్తిసాధనేన తస్య సాక్షాత్కారః సమ్భవ ఇతి పరమపురుషార్థో నిగదితః |
ఉపసంహారః

ముక్తిర్భగవద్వశికారరూపా | భక్తద్వారా భగవతో వశీకరణమేవ ముక్తిరితి భక్తా మన్యన్తే
| సా తు వస్తుతః ముక్తేరపి బలీయసీ | పఞ్చసఖ- బన్ధమహాన్తి- సాలవేగ- దాసిఆ వాఙ్ఠి-
బలరామదాసాదయః అత్ర కేవల భక్తా ఉదాహరణరూపేణ ప్రస్తాయన్తే | తథాహి-
అస్పృశ్య ప్రియసాలవేగహృదయే శ్రీదాసిఆమానసే
ప్రేష్ణా బన్ధమహాన్తి భక్తితరలే చిరం కదా రాజతే |
సంసారే బలరామదాసనిలయే భక్తాశ్రయే ప్రాయశః

సోఽయం శ్రీపురుషోత్తమో విజయతే బ్రహ్మాణ్ణనాథేశ్వరః || (౩౧) ఇత్యత్ర భక్తవాఙ్మాల్యకల్పద్రుమో
జగన్నాథః సర్వేశ్వరః సిద్ధాన్తితః | అస్య దారుబ్రహ్మణో మహాప్రసాదభోజనేన భక్త్యా చ
కైవల్యప్రాప్తిర్దాయతీతి మహతీ శ్రుతిః | అలమతివిస్తరేణ |

టీప్పణీ (footnotes)

- (౧) అష్టాధ్యాయీ సూత్రర్పాథ - ౧/౩/౧౧౫
- (౨) అష్టాధ్యాయీ సూత్రర్పాథ - ౩/౩/౧౧౭
- (౩) అష్టాధ్యాయీ సూత్రర్పాథ - ౭/౧/౧
- (౪) అష్టాధ్యాయీ సూత్రర్పాథ - ౧/౨/౪౬
- (౫) అష్టాధ్యాయీ సూత్రర్పాథ - ౭/౧/౨౪
- (౬) బృహదారణ్యక ఉపనిషత్ - ౨/౪/౫

- (బి) నిర్ణయసిన్ధు
 (౮) అహిర్బుధ్న్య సంహితా-౩/౨౧
 (౯) భాగవతే-౧౦/౪౦/౨౧
 (౧౦) భక్తిచన్ద్రికా పు-౨౧
 (౧౧) మహాభారతే శాన్తిపర్వే-౨౦౬/౧౪
 (౧౨) సామాన్యదర్శనమ్ పు-
 (౧౩) భాం@దం@కైం@అం@ పు- ౧౨౪
 (౧౪) సర్వదర్శనకౌముడీ పు-౨౦౩
 (౧౫) దశశ్లోకీ-౧
 (౧౬) దశశ్లోకీటీకా పు-౩౬
 (౧౭) భాం@గం@-౧౦/౩౩/౩౭
 (౧౮) తత్ర-౧౦/౩౩/౨౦
 (౧౯) వైం@సంం@ సాం@సిం@- పు-౧౧౫
 (౨౦) భాగవతసన్దర్భ -౧౨/౩౨
 (౨౧) భాగవతసన్దర్భ
 (౨౨) వైం@సంం@ సిం@ పు-౪౪౩
 (౨౩) శ్రీజగన్నాథదర్శనమ్ శ్లోక-౧
 (౨౪) స్కన్దపురాణ- ౧౯/౭
 (౨౫) మహాపురుషవిద్యా - ౩/౧౦౧
 (౨౬) మహాపురుషవిద్యా - ౪/౪౪
 (౨౭) నీలాద్రిమహోదయః -౪/౧౦/-౧౭
 (౨౮) శ్రీజగన్నాథదర్శనమ్ - ౧౨౭
 (౨౯) శ్రీజగన్నాథదర్శనమ్ - ౧౨౬
 (౩౦) శ్రీజగన్నాథదర్శనమ్ - ౨౪
 (౩౧) శ్రీజగన్నాథదర్శనమ్ - ౧౭౫

సహాయకగ్రన్థాః

౧. అష్టాధ్యాయీ సూత్రర్పాథ
 ౨. నిర్ణయసిన్ధుః
 ౩. అహిర్బుధ్న్యసంహితా
 ౪. శ్రీమద్భాగవతమ్
 ౫. భక్తిచన్ద్రికా

౬. భక్తిరత్నావలీ
౭. మహాభారతమ్
౮. సామాన్యదర్శనమ్
౯. భారతీయదర్శన
౧౦. సర్వదర్శనకాముదీ
౧౧. దశశ్లోకీ
౧౨. వైష్ణవమతాబ్జభాస్కరః
౧౩. భాగవతసన్దర్భః
౧౪. భారతీయదర్శనోకా శాస్త్రార్థపద్ధతి
౧౫. సాంఖ్యకారికా
౧౬. వేదాంతసారః
౧౭. తర్కభాషా
౧౮. న్యాయసిద్ధాంతముక్తావలీ
౧౯. సర్వదర్శనసంగ్రహః
౨౦. షడ్దర్శనసముచ్చయః
౨౧. బృహదారణ్యక ఉపనిషత్
౨౨. శ్రీజగన్నాథదర్శనమ్
౨౩. శ్రీకేత్రసుధానిధిః
౨౪. నీలాద్రిమహోదయః
౨౫. మహాపురుషవిద్యా
౨౬. శ్రీమద్భగవద్గీతా

— లేఖకః - నన్దప్రదీప్తకుమారః

Written by Dr. Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orisa pknanda65 at gmail.com

—
Vaishnavadarshanam A Brief Study of Vaishnava Doctrine
pdf was typeset on November 5, 2022

—
Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

